

SUVREMENA ETNOGRAFIJA DUGOPOLJSKE USMENE KNJIŽEVNE BAŠTINE U ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU

Radovan, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:578406>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-07-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA DUGOPOLJSKE USMENOKNJIŽEVNE
BAŠTINE U ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU**

Josip Radovan

SPLIT, 2018.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA DUGOPOLJSKE USMENOKNJIŽEVNE
BAŠTINE U ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU**

Student:
Josip Radovan

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2018. godine

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Mitske predaje	5
2.1. Vile	5
3. Crkveno-pučka baština	11
3.1. Advent i Božić	11
3.2. Veliki tjedan.....	13
3.3. Uskrs.....	14
3.4. Običaji na druge blagdane	14
4. Nekadašnji život	15
4.1. Silo	16
4.2. Društvene igre	16
4.3. Kukičanje i dota	17
4.4. Od grožđa do vina	18
4.5. Od svinje do pršuta.....	18
4.6. Ženidba	18
4.7. Porod	21
5. Rera.....	21
6. Rječnik	28
7. Zaključak.....	32
Izvori.....	33
Literatura.....	33
Sažetak	36
Summary.....	37

1. Uvod

Pored književnosti koju su pisali mnogi pisci, kod svih naroda postoji i jedna drukčija književnost - usmena. Stvarala se usmeno i prenosila usmenom predajom „od usta do usta i s koljena na koljeno“, s generacije na generaciju. Usmena ili narodna književnost zajednički je naziv za prozna i poetska djela koja su stvarali nadareni pojedinci. U svojim pjesmama slavili su podvige junaka, izuzetnih članova zajednice, opjevali su događaje koji su imali veliki značaj za očuvanje samosvijesti, svijesti o zajedničkom postojanju u povijesti... Tijekom vremena prvobitna pjesma mijenjala je svoj oblik, a dijelom i sadržaj jer je svaki od prenositelja prilikom pjevanja ili pričanja nešto dodavao ili izostavljao. Zato ovu književnost zovemo usmena ili narodna. Narodni pjesnici i pripovjedači prenosili su bogatu životnu mudrost stečenu iskustvom. Govorili su i pjevali o temama koje su zanimale slušatelje. Ljudi su se okupljali u različitim prigodama da ih čuju. Djela su se sačuvala jer su izražavala opća shvaćanja i osjećaje jedne sredine i jednog naroda, te odražavala njihov način života. Narodna književnost uvijek je u sprezi s drugim umjetnostima (glazbom, igrom, plesom, mimikom). Narodna književnost dio je svakodnevnog života, odraz narodnih običaja, vjerovanja i obreda. Važno je poznavati narodnu književnost, razumjeti je i ponositi se njome jer ona ima veliki značaj za očuvanje svijesti o zajedničkom postojanju.

Možemo ju dijeliti na: lirsku poeziju, epsku poeziju, priče (pripovijetke), dramu (folklorno kazalište), retoričke (usmenogovorničke) oblike te mikrostrukture (poslovice, zagonetke).¹

Dvije najpoznatije stilske karakteristike narodnih pjesama su ponavljanje, radi lakšeg pamćenja većeg broja stihova, te stalni epiteti, odnosno epiteti koji se javljaju u različitim pjesmama u istom obliku i značenju, bez obzira na konkretnu situaciju u pjesmi. U ovom radu govorit ću o običajima sela Dugopolja – rerama, društvenim igrama, silu (sijelu), kukičanju, maštarijama i vjerovanjima, svetkovinama, zarukama, ženidbi...

Kazivači tradicijskih običaja su Stanko Balić, Mila Balić, pok. Dinko Radan (Zeje), Mira Radan te Anđelka Balić (Đela). Svi žive u Dugopolju, a ove priče čuli su od svojih predaka i prenijeli ih na svoje potomke, dok su neki pak i sami proživjeli ove običaje.

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 12.

2. Mitske predaje

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i sudbonosnim povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati.²

2.1. Vile

„U slavenskoj i hrvatskoj mitologiji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima, s cvjetnim vijencem na glavi, milozvučnog glasa, hitre i vitke. Oličenje su ljepote. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Pripovijeda se i da bi se netko zaljubio u vile i pokušavao doći do njih.“³

Prema predajama vile žive u oblacima; na planinama; u šumama; poljima; pećinama; bunarima; potocima; rijekama; jezerima; morima. Na dalmatinskom području pripovijeda se da su staništa vila bila na Biokovu, Mosoru, Omišu i Velebitu.⁴

U našem narodu danas žive predaje o „junacima i vilama“ i priče „sa zimskih sila“, koje su se prenosile usmenom predajom i pričale uz ognjišta. Narod ih je rado čitao i prepričavao, a guslar uz gusle pjevao. U tim predajama i pjesmama žive dobre i zle vile. Ova mitska bića ženskog stasa i prkosne ljepote često su noću jahala vilovite konje i plela im grivu u pletenicu.

Najpoznatija predaja o vilama ovoga kraja vezana je uz blagdan svetog Mihovila, zaštitnika župe Dugopolje. Predaja govori da su se vile s Mosora spustile u dno polja na ogranke Balića duba te „striljale momke i djevojke“ dok su igrali kolo. Predaja počinje „zborom vila“ na Mosoru koje su kovale zlokobne planove. Odlučile su sačekati blagdan sv. Mihovila, „Miholjdan“ kada „kolo buba kod Balića duba“. U vrijeme blagovanja, majke su svoje sinove i kćeri savjetovale da kolo ne zaigraju prvi. Tako je Mirkovića Šima savjetovala svog sina Tadiju, a isto je i Jeli Srdarević govorila njena majka. Kad je došlo vrijeme od kola, svi su momci i djevojke krenuli kod Balića duba. Vile se čekale u ograncima hrasta kad će netko prvi zaigrati. Nisu dugo čekale. Tadija priđe lijepoj Jeli i uhvati je za bijele ruke da sa

² Dragić, Marko, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, Suvremena pitanja: časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska u Mostaru, Mostar 2017., str. 100-102.

³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 51.

⁴ Dragić, Marko, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, Suvremena pitanja: časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska u Mostaru, Mostar 2017., str. 100-102.

njom povede kolo. Tada vile ostvariše svoj zli vilinski naum i odapeše strijele. Pade Tadija, a za njim i lijepa Jela. Nastade kuknjava i zapomaganje. Pop Radovan, ugledavši što su vile uradile, poviče sv. Mihovilu: „Učini ih da su nevidljive i još neškodljive!“ Bog je uslišao molbu popa Radovana. Vile su se vratile u mosorske vrleti. Narod Dugopolja nastavio je uživati u ljepoti zaljubljenosti i ljubavi te pričama o junacima i vilama.⁵

Ta je predaja versificirana i objavio ju je don Ivan Čulin u svojoj zbirci narodnih pjesama koju je nazvao „S junacima i vilama - sa zimskih sila“.

⁵ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazao mi je Stanko Balić, rođen 1948. godine u Dugopolju.

Vile striljaju momke i divojke na Miholjdan u Dugopolju

Zbor zborile vile u Mosoru,
Na Ljubljanu, na vr'u visoku.
Među sobom one govorile:
„Već odavna nismo ustrilile
Mlada momka il' kršne divojke.“
Među njima jedna upitala:
„Koja znade di za nas imade
Lipe zgone i dobre prigode,
Na okupu naći divojaka
Vrlo lipi' i kršni' momaka,
Sve stasiti', vrlo naočiti'?“
Progovara vila Tugomila:
„Ko u Bisko, unde nam je tisno,
Dicmo selo za nas premaleno,
Već čekajmo dana Mijeljdana,
Kolo buba kod Balića duba.
Sletit ćemo dubu na ogranke,
S ogranaka postriljati momke,
Kršne momke i lipe divojke.
Tu nam eto zgone i prigode,
Jerbo ni'ko ne će pomisliti,
Da mi vile nji' smo ustrilile;
Svak će mislit da se posvadili,
Među sobom rad' cura pobili.
Svi ji znadu da su vrile krvi
I da nisu istoga plemena:
Dija sela doša' je iz Senja,
Drugi dija, sa istočne strane,
Doselija ovamo iz Rame,
Dok su niki starosidioci.
Dobri ljudi i jedni i drugi,

Svi su dobri, al' žestoke ćudi,
Pa zbog toga dođe i do krvi.
Svak će tako pomislit lako
Jedan drugog da su pogubili,
Pa mi vile ni kod koga krive.
Samo mudro to triba izvesti
Rad onoga popa Radovana,
Koji nama zapriti odavna:
Ako samo jedna ikad vila
Bilo koga bude ustrilila,
Da će zaklet za sto nas godina.
Zato, sestre, čarim se služimo,
Sve okolne pope opčinimo,
Da tog dana gosti Radovana
Bit moraju u njegovu dvoru,
E da bi se s njima zadržao,
Pa do kola tako ne došao,
Ne vidija, pa nas ne ukleja.
Pričekajmo toga skorog dana,
Tu će bit čara i šičara!“
Tomu vile zadovoljne bile
I nagovor njezin pri'vatile.

Dan za danom eto Mijeljdana
I dernka pokraj polja ravna,
Pokraj polja sela Dugopolja.
Večer prije najave prangije,
Uz pucanje po selu pušaka,
Po obroncima paljenjem svitnjaka,
Uz brujanje po crkvicama zvona,
Vesel danak, dernek Mijeljdanak.

*Već uoči velikog blagdana
Po kućama stoka je zaklana,
Nigdi ovan, nigdi jalovica,
Nigdi janje i s njim kokošica,
A pršuti stari izvađeni,
Za rizanje o klin obišeni.
Po konobom davno uzavriilo,
Mast u vino već se pritvorija,
Vino mlado, ali opojito,
Malo sladi, pa je zato pitko.
Stopanjice kruva su napekle
Od čistog brašna 'šeničnoga.
Divojke se rano pobrinule,
Da bi novo ruvo pokrojile,
Pomljivo ga vezom nakitile,
Za kićenje odgojile cviće.
Mladi momci svi će sutra biti
S puškama malim dobro osvitlanim
I nožima za pas zadivenim.
Zrili ljudi puške očistili,
Olovnim ji zrnima nabili,
Dok se stari u kamiše dali,
Ko će duži i sa više vrži.
Na dičici novi opančići,
Košuljice nove i kapice.
Na sam blagdan zvana su zvonila
I u crkvu narod pozivala.
Zvona zvone, narod se o'zivilje.
Kano mravi po zelenoj travi,
O'svud vrvi i crkvi se žuri.
I misnici mnogi su pristigli,
Svi župnici iz okolni' mista:
Konjskog, Biska, Klisa, Kotlenica,
Svi na konjim ka' na gorskim vilam,*

*A iz daljeg stižu u kočijam,
To iz Splita, Sinja i Solina.
Kol'ko popa, tol'ko i momaka,
Svi su gosti popa Radovana;
Bile vile nji' su uputile.

Misu ima dekan iz Solina
A propovid gvardijan iz Sinja.
Glas ugodni solinskog dekana,
Svete riči sinjskog gvardijana
Ugodno se puka dojimale,
U nebo ga sa zemlje dizale.

U crkvi je o podne svršilo,
Puk se odma' kućam raspršija,
Sa gostima čeljad blagovala,
Svog Tadiju jedinoga sina:
„Nemoj prvi kolo zamećati,
To nesritno more po te biti!“
Isto tako priporuči žarko
Svojoj 'ćeri Serdarević Jeli
Njez'na baka i draga joj majka:
„Nemoj, Jele, prva zaigrati,
Vilama se možeš zamiriti!“

Kad od kola bilo došlo vrime,
Što je bilo momaka i divojke,
Sve to krene kod Balića duba,
Divno kolo odvajkada buba.
Sa svi' strana razliže pivanje,
Svud po selu čuje se pucanje.

Kad to vile s Mosora spazile,
Među sobom one govorile:*

„Čujete li pismu i pucanje,
Čujete li selom dozivanje?
Već pristižu momci sa svi' strana:
Grubišani, Kućani, Senjani,
Mosorani, Vino gradinjani,
Te Ramljani i gosti iz vani.
Prije njizi na dubce sletimo,
U ograncima mi se pritajimo,
Sačekajmo pa ji postriljajmo!“
Kako vile sve pripravne bile,
S Ljubljana se spuste na Brdace,
Sa Brdaca dubcim u ogranke.
Taman vile smistile se bile,
Već pristigle u prve skupine,
A ostale za čas se sabrale.
Svi čekaju koji će prvi
Usuditi kolo zametniti,
Ali nisu za dugo čekali,
Jerbo pođe Tadija Mirković
Do divojke Jele Serdarević,
Pa je primi on za bile ruke,
S njom povede kolo naokolo.
Kako igra Mirkovića Tade,
Reklo bi se: na zemlju ne staje!
A lip je, majka ga rodila,
Kano da je soja gospo'skoga
Ili da je roda vilinskoga.
Divan Tade, Jela još divnija,
Kano da je rodila je vila
I od vila igrat naučila,
Na čem vile zavidne im bile.
Kad se kolo uprav razigralo,
Mladenačko grlo raspivalo,
Naglom pade Mirkovića Tade.

Svit mislija da mu noga zape,
Priskočiše, pa ga podigoše,
Ali Tade na noge ne stade,
Niti diše, niti sobom miče.
Istog časa i Jela je pala,
Mrtvu Jelu zemlja je dočekala.
Oko nji' se svit saletija
I smrti se njijovoj čudija,
Ali brzo tajna se širila,
Kad počеше zaredom padati,
Snažni momci poljem privrćati,
Đul-divojke naglo izdisati,
Te postade sada svakom jasno:
Smrt njijova vilinsko je maslo.

Nasta metež i opće kukanje,
Šta začuje župnik Radovane,
Pa se brzo od stola skočija
I prozoru 'itro doletija.
Čim opazi na dubovim vile,
Kako ljute uperile strile,
Kako kose momke i divojke,
Na pod kleče, odma' – Jezus – reče.
Pa poviče šta mu grlo daje:
„Šta radite, nesritnice vile,
Odma' da ste strile ostavile!
Mijovile, Božji arkandele,
Učini ji da su nevidljive,
Nevidljive i još neškodljive
Lju'skom rodu, Božijem narodu!“

Žarka molba popa Radovana
Bi kod Boga odma' uslišana,
Te se vile brzo razletile,

*Sa dubova digle u visine,
Pa spustile u Mosor na stine
I postale otad nevidljive
I nikomu da bi naudile.*

*Žalosnijeg dana Mijeljdana
I derneka še bi se te godine
Ne doživi selo Dugopolje,
Jer postade dan opće žalosti,
Tad pogibe cvit jim od mladosti.
Roditelji u teškoj žalosti,
Braća, sestre i sva jim rodbina
Suze liju, kroz plač ji spominju.
Ne možeš ji od jada slušati,
Ne pristaju ni časa kukati.
Pa od bolnog njihovog kukanja
Svakom srce u grudim se para,
Te misnice šta sprovod vodili
U suzam su mise govorili.*

*Dugopolja tako žrtva bila,
Zadnja žrtva vilinskog 'ira.
'Vala tebi, pope Radovane,
Šta si vile stira' u planine,
Ukleja ji da su nevidljive,
Izmolija da su neškodljive.⁶*

⁶ Ivan Čulin, *S junacima i vilama sa zimskih sila*, Zbornik općine Dugopolje, svezak III., 2003, str. 527-530.

3. Crkveno-pučka baština

Godišnji običaji zbivaju se tijekom kalendarske godine na određeni dan ili dane. Periodički se ponavljaju iz godine u godinu, daju određeni ritam življenju i čovjek ih svake godine nanovo proživljava. Vezani su uz određene crkveno-kalendarske datume i uz godišnja doba. Između mnogih crkveno-vjerskih tradicija i obreda te pučkih godišnjih običaja nema neke stroge granice, pa se oni međusobno isprepleću.⁷

3.1. Advent i Božić

Advent se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću, a one simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije prva je nedjelja Adventa. Pripreme za doček najveselijeg kršćanskog blagdana počinju na dan zaštitnika stoke, sv. Klementa koji se obilježava 23. studenoga. Međutim, u ovom kraju drži se da Svim svetima počinje Božić i taj je blagdan smatran *prvim čelom Božića*.⁸ Tada se spremaju badnjaci za Badnjak, domaćin kuće siječe tri drveta i odabire ovcu od koje će se pripremiti pečenka.

Sljedeći blagdan je 4. prosinca kada se obilježava sv. Barbara; na taj dan u adventsko vrijeme darivala su se dobra, a kažnjavala loša djeca.⁹

Sv. Nikolu, 6. prosinca, karakterizira obilaženje sv. Nikole u biskupskom ornatu s palicom i krampusa (đavola) s košarom, lancima, šibom i sl., da od doma do doma nagrade dobru, a kazne zločestu djecu.¹⁰

Na dan sv. Lucije 13. prosinca, pripreme za Božić su u punom tijeku. To je posljednji dan kada se u tanjur ili u drugu posudu stavlja i svaki dan zalijeva pšenica za božićnu svijeću.¹¹

⁷ Alaupović-Gjaldum, Dinka, *O običajima životnoga i godišnjeg ciklusa u Dugopolju*, Zbornik radova općine Dugopolje, Zagreb-Dugopolje, 2001., str. 507.

⁸ Hrvati u Bosni i Hercegovini početkom adventa smatraju sv. Katarinu Aleksandrijsku. V. Marko Dragić, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 7, Mostar, 2011., str. 260.-287.

⁹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto.

Sv. Toma, 21. prosinca, označava početak prvih božićnih blagdana. Tada se ide na ispovijed i pričest te se kolje ono što je pripremljeno za Božić. Također, drži se da do tog datuma svi godišnji poslovi moraju biti obavljani.¹²

Badnjak, dan prije Božića, posvećen je Adamu i Evi i tada je određen (nije post određen, ali naš narod tradicionalno posti) post. Inače je to dan priprema za Božić, kako onih duhovnih, tako i ovozemaljskih. Poslovi su bili najčešće podijeljeni tako da su muškarci pripremili drva i živinu za pečenje te većinom odmarali dok su žene kuhale, pripremale jela i kolače, čistile kuću.¹³

Kad danas vidin ovu našu dicu kako se vesele Božiću, sitin se svoga ditinjstva podno Mosora u ovome mome lipome Dugopolju. Večer prije Badnje večeri, mi dica, bi se uspeli na naš tavan, di smo ležali. Cilu noć bi se budili i čekali kad će svanit, kad će se mater uspet i dizat nas. Mi bi se svi odman skočili i navukli naše ponjave. Mater bi nan dala kovu i mi trkon u ogredu po šumu. Tribalo je babi skupit šume da nan ispeče uštipke. Promrzli bi, al' nema u kuću dok kova ne bude uz vri puna. Kad bi ušli u našu čađavicu baba bi nan (Bog joj da sto pokoja) dala vruća mlika da se napijemo. Svi bi sili oko komina na tronožac, grijali se i gledali našu dragu babu kako misi uštipke. Turali smo šumu u vatru da se ne utrne, da budu lipši na njon uštipci. Kad bi baba zasila za komin, stavila onu duboku tavu čađavicu punu uja, nama bi odma sve zavonjalo. Nismo smili uzet one zlatne uštipke šta i je samo ona znala ispeć. Morali smo bidni trpit dok zadnji ne bi bija gotov. Tek onda bi nan dala da idemo. A unda, udri...stavi mrvu cukra, ako bi bilo i ... tari... dok nas drob ne bi zabolija. Znala bi bidna baba govorit: „Jidite dica, jablanovi moji. Danas je Badnjak. Triba se veselit Božiću.“

Ko je unda da svaka blaga ka šta danas dica imadu. Nami bi uštipak bija najlipši kolač. Pokojna bi mater zakuvala krov pa bi uz njega jedan malešni ka kolač. Kad bi bija gotov jedva bi dočekali da ćaća dotra blago u kuću. Unda bi, mi svi, išli u štalu, nosili taj mali kolač među ovce i molili Boga. Od tog kolača bi lomili i svakoj ovci dali po zeru. Kad bi sve podilili i izmolili unda bi opet ušli u našu čađavicu i čekali dida – starješinu kuće da unese badnjak. Dobri did bi zasuka brke i unija badnjake i onin svojin dubokin glason reka: „Valjen Isus. Na dobro van došla Badnja veče“. Mi bi u glas odgovarali: „Vazda budi“. Ćaća i mater bi posuli slamu oko komina i u nju bi turili ... šta bi bilo u kući, malo oraja, malo bajama, ako bi bilo bonbona i jabuka. Unda bi se dica bacala po slami i traži ko će skupit više. To je za nas bila prava fešta. Bože mili lipo li se toga spominjat. Unda bi did

¹² Isto.

¹³ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split 2004., str. 1-7.

zapalija badnjake (uvik bi bija deblji didov badnjak, a babin tanji). Unda bi on govoriya: „Turajte dica babin badnjak, da prije izgori“. Mi, ka đavli, privatili bi šta bi did govoriya, jer uvik je on koju lipu ima za nas. Navisiya bi dida komaštre i o nji obisiya bronzin. U njega bi staviya lipa, suva mesa, ki danas. Cilu noć bi sidili oko komina i molili Boga i pivali božične pisme. Lipo bi gorila vatra, a kupus i suvo meso vonjalo. Kad bi brzo došla ura da moramo u crkvu, mater bi nan spremila najlipšu robu šta smo imali. Obukli bi se (a ko sritniji od nas) pa unda svi kućon na noge do crkve. Lipa naša crkva svetoga Mijovila. I unda su je kitili. Slavili bi Božić baš onako od srca. Poslin mise bi svin puten do kuće čestitali i pivali pisme. A unda trkon do kuće, pa sidi za siniju i čekaj kad će mater dat onog suvog mesa i kupusa da idemo. Bože mili i danas mi to vonja. I sad bi ga jila. Prvo bi did sebi da, pa ćaće, pa unda nama ostalin. Ko je unda šta smiya reć ćaći i didu. A danas, Gospe mila, niko nikoga ne poštiva, dite. Kad bi svi izili, did bi iz sredine kruva izriza mali trokut i umočiya ga u vino. Time bi utrnija sviću. Reklo bi se – di dim iđe, tu će zemlja rodit. Taki nan je bija naš Božić. Veselili bi se cilu godinu i čekali ga. Nismo puno imali. Jabuka i bonbon bili su najveća slastica. A bili smo sritni. Puno smo radili, pomagali ćaći i materi. Volili smo se i poštivali. Nismo bili zavidni. Ono malo šta smo imali, dilili smo jedno s drugin... A danas, dite moje, sve je nestalo. Ali, čuvajte vi ove naše lipa običaje. Zato ovo i pričan dalje, da svi vidu kako je nama bilo. Poštivajte jedni druge. Veselite se Božiću baš onako kako iđe, od srca!¹⁴

Za Božić i Novu godinu kolo se igralo na Rudinama.¹⁵

3.2. Veliki tjedan

Cvjetnica (Cvjetna nedjelja) i Veliki tjedan obilježeni su nizom crkvenih tradicijskih običaja. Cvjetnica kao proljetni blagdan obilježena je zelenilom. U crkvu se nose grančice masline ili jele na blagoslov.¹⁶

Stara je dugopoljska tradicija:

Večer prije Cvjetnice pripremila bi se u kainu voda u koju bi se ubacili cvitovi ljubice i drinja. Ujutro bi se svi ukućani umivali u toj vodi. Za Uskrs bi se po običaju priprema krv ispod peke. Ukrasija bi se jajen, napravija križ, a u sredini bi se malo udubija čašon da lipše

¹⁴ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazala mi je Anđelka Balić (Đela), rođena Čelan, 1948. godine u Dugopolju.

¹⁵ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazao mi je pok. Dinko Radan (Zeke), rođen 1938. godine u Dugopolju, umro 2018. godine.

¹⁶ Usp. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.

*izgleda. Uz to bi se bojala jaja – pisanice. Način bojanja jaja bija se sljedeći: u vodu bi se stavila ljuska od kapule (crvenog luka) te bi se ubacila jaja koja bi poprimila crvenu boju. Osušena jaja namazala bi se s malo ulja da bolje sjaju. Sve bi se nosilo u crkvu na blagoslov, a onda kod kuće blagovalo.*¹⁷

Na Veliki četvrtak žene su po poljima brale divlje zelje od kojega su pripremale obrok, pa se taj dan nazivao i zeleni četvrtak.¹⁸

Veliki petak dan je strogo posta i jeo se samo krumpir, pura (kukuruzna krupica) i bakalar. Obvezno bi se popila čaša crnog vina radi podsjećanja na Isusovu krv ili vjerovanja da će time ojačati svoju.¹⁹

Na Veliku subotu obavljao se blagoslov hrane (jaja, kruh, sirnice, mladi luk i dr.). Jedna od najpoznatijih uskrsnih tradicija, koja je pretkršćanskog podrijetla i poznata diljem Europe, jest bojenje jaja.²⁰

3.3. Uskrs

Na Uskrs se priređuje obilan doručak i jede se sva ona hrana blagoslovljena dan prije. Svatko od ukućana trebao je prvo pojesti blagoslovljeno jaje čija bi se ljuska kasnije nosila svinjama. Kod jela se strogo pazilo da ni mrvica blagoslovljene hrane ne padne na pod. Običaji o Uskrsu slični su diljem cijele Dalmacije i u njima ne nalazimo obilje folklora. Uskrs je prvenstveno najznačajniji katolički blagdan, stoga su iz crkvenih rituala tokom vremena u narod ušle neke tradicije, npr. na Veliki petak se ne radi na zemlji jer je na taj dan Isus Krist u njoj pokopan, ili to da se na taj dan pije vino zbog podsjećanja na Isusovu krv.²¹

3.4. Običaji na druge blagdane

U Dugopolju se slavilo nekoliko svetaca: sv. Mihovil i Jeronim, sv. Ante, sv. Roko, Gospa u dnu polja, Gospa od rožarija. Navedenim blagdanima jeo se pršut i juha, a peklo se janje. Svaki blagdan imao je određeno mjesto gdje se igralo kolo i gdje su se sastajali mladi.

¹⁷ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazala mi je Mira Radan, rođena Jurenić, 1942. godine u Dugopolju.

¹⁸ Usp. Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Alaupović-Gjaldum, Dinka, *O običajima životnoga i godišnjeg ciklusa u Dugopolju*, Zbornik radova općine Dugopolje, Zagreb-Dugopolje, 2001., str. 510-511.

Tako se kolo za sv. Roka igralo na Plitači, za sv. Antu kod Reljića kuće, a za Gospu u dnu polja, Gospu od rožarija te sv. Mihovila i Jeronima kod Balića duba.²²

U Dugopolju „kroz godinu pjevali su se ‘lecijuni’; na Gospu od Karmena, Gospu od Sniga, na Imena Marijina, Svetoga Roka, Gospu od Zdravlja. Lecijuni su se pjevali prije svečane mise, kao uvod u blagdan, a tada bi se vjernici i ispovijedali da bi se mogli pričestiti i dobiti ‘prošćenje’“.²³

Sveti Rok je iznimno štovan svetac u Dugopolju. Narod mu se preporučuje:

*Zdravo, Roko, naš prisveti,
od poroda izvrsnoga,
s križem rođen i začet,
s live strane boka svoga.*

Pripjev:

*Sveti Roko, Boga moli,
da nas kuga ne umori!*²⁴

4. Nekadašnji život

O nekadašnjem životu kazivači pripovijedaju:

Odnos među ljudima puno se prominja otada. Fala Bogu nabolje. Prije je bilo više ludosti zbog pića, više svađe zbog zemlje. Ne daj Bože živit ka šta je unda bilo. Konji su orali, kopalo se. Postojala su samo tri auta u selu koja su sve privozili. Puno se radilo. Na guvnu su se nosili snopi, vrlo se konjima. Žene su odale u Slavoniju na branje kukuruza (u rujnu) pa bi dobile jedan mali dia i onda se to na guvnu dililo. Držale su se krave, konji, ovce, koze, svinje, kokoše. U slobodno vrime plele su se čarape, terluci, đemperi, uža, u novije vrime se kukičalo, vezlo...²⁵

²² Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazao mi je spomenuti Dinko Radan (ZeLe).

²³ Marko Dragić, *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost, Časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XI (2), Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013., str. 180.

²⁴ Isto.

²⁵ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazala mi je Mila Balić, rođena Balić, 1949. godine u Dugopolju.

4.1. Silo

Običaji su jedna od temeljnih pojava ljudskog života u zajednici, jedna od pračinjenica po kojoj se ljudi pojavljuju kao grupa. Pripadnost određenoj zajednici, svijest o pripadnosti, izražena je i kroz običaje kojima se zajednice svjesno međusobno razlikuju. Običaji nastaju iskustvom, navikama, različitim vjerskim i pučkim tradicijama i ponavljaju se iz generacije u generaciju.²⁶ Jedan od običaja kojeg se svi u Dugopolju, a i čitavoj Dalmatinskoj zagori, sjećaju s osmijehom na licu zasigurno je silo. Silo je vrsta seoskog okupljanja, mjesto upoznavanja i mjesto gdje su se prenosile vijesti o novim događajima.

Cure su s nestrpljenjem očekivale momke. Na daleko se znalo koja je cura u selu lipa i spremna za udaju. Momak i cura bi se vidili čuvajući blago (bili su čobani), pojavila bi se simpatija. Onda bi se na seoskim blagdanima igralo kolo, a momak bi zaplesa sa svojom odabranicom. Poslije bi se njih dvoje viđali skrivečki, znate, nije to bilo ki danas da je sve javno. Mi bi bižali u ograde, skrivali se... A onda, kad bi to postalo ozbiljnije, momak bi došao na silo. To bi bilo sridon i petkon, ušli bi u vatrenu kužinu i sili uz komin. Pričali bi o općim stvarima, ništa vezano za nas dvoje. Tu bi bili i naši prijatelji, a onda bi se malo i počastili. Ništa puno, nije se imalo. Najdraže bi nam svima bilo staviti ožeg u vatru, a onda u bukaru. Pa bi zašuštalo, a mi bi vatali pogled svoje najmilije i smijali se. A ako bi momak došao više puta na silo, onda bi to već bilo ozbiljnije. Još jedna bitnija stvar, nakon šta bi posidali oko komina, momak bi tražio vode. Ako bi se nekoj curi taj momak sviđao, ona bi mu donela vode. To je bija znak da se jedno drugom sviđaju. Ako joj se momak ne sviđa, ne bi mu tila donit vode. Jedanput su dolazili momci na silo i zvali: „Domaćine, domaćine“, ali ćaća nije tija otvorit. Kasnije bi mater videla da su to bogati momci iz njena kraja pa jon bilo žaj šta i' nisu pustili.”²⁷

4.2. Društvene igre

Svaki kraj ima svoje prepoznatljive društvene igre. Dakako, iste su prije bilo usko vezane sa zajedničkim poslovima gdje je uvijek bilo nadmetanja – znalo se koji je momak najbrži kosač ili orač, koja je djevojka najbrža tkalja ili žetelica, ali i tko će pobijediti u nekoj od narodnih igara.

²⁶ Alaupović-Gjaldum, Dinka, *O običajima životnoga i godišnjeg ciklusa u Dugopolju*, Zbornik radova općine Dugopolje, Zagreb-Dugopolje, 2001., str. 493-494.

²⁷Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazao mi je spomenuti Dinko Radan (Zelev).

Znali smo se mi stari i zabavit. Često su momci odmjeravali snage kroz bacanje na ruku, potezanje konopa, klipice i bacanje kamena s ramena te potkove. Kod bacanja na ruku nije se smilo pomicat ni dizat lakat, a isto tako i trup ako se sidilo (moglo se nadmetat sideći i stojeći). Kod potezanja konopa sudjelovalo je po deset ljudi u dvije ekipe i igralo se na dvije dobivene partije. Kod potezanja klipa dva momka bi sila sučelice i oduprla se tabanima jedan o drugoga te stavili ruke na klip koji mora bit suva hrastova grana. Jači bi podiga drugoga na noge. Znalo se dogoditi da ga čak i pribaci priko sebe. Kod bacanja kamena s ramena, kamen je težija najmanje 4,5 kila i natjecalo se ko će ga dalje bacit. Kod bacanja potkove, potkova se nabacuje na štap sa 7-8 metara udaljenosti i potkova mora ostat oslonjena o štap. Mura je igra izgovaranja talijanskih brojeva. Igrala se po gostionama, na dermecima i u novije vrijeme kad bi se nalivala taraca na kući. Pojedina imena su ostala zabilježena za određene igre, zna se ko je kod potezanja konopa bija najjači, a ko je sada, ko je bija jak na bacanju na ruku... Danas se pobjednici igara nagrađuju različitim nagradama. Najbolja nagrada koju su Dugopoljci osvojili je u igri potezanja konopa, a to je pečeni vol u Stankovcima kod Zadra.²⁸

4.3. Kukičanje i dota

Kukičanje i ručni rad općenito je nešto što u današnje vrijeme polako pada u zaborav (ako već i nije), naročito kod mlađih generacija jer je sve užurbano i modernizirano. Suvremeni način života naprosto ne ostavlja dovoljno prostora za ovakve stvari. Stoga je dobro povremeno se podsjetiti na činjenicu da je ono što napravimo vlastitim rukama – neprocjenjivo, a užitak u izradi takvog rada je ogroman.

Mene su mater i tetka s devet godina naučile kukičat. U naše vrijeme očekivalo se od cure da zna plest. Morala je znat izrađivat i goblen koji se vezo s mažon od kumpira. Prije nismo imali mustre i sami bi kopirali lipe dizajne koje smo vidili, a kad nije bilo para, isparale bi stare džempere i koristili njihovu vunu. Ako cura nije znala kukičat, drugi bi joj se rugali. Sve cure u školi na satu domaćinstva naučile su ne samo kukičat nego i šit puce i rubove, peč palačinke i uštipke i druge osnovne korake za kuvanje. Na kraju školske godine imali bi izložbu naših ručnih radova koje smo kroz tu školsku godinu napravili i dobivali bi nagrade. Zašto su cure tribale znat sve te radove i stvari? Pa Bože moj, da nije znala te osnovne stvari, ni jedan mladi momak ne bi je uzeo za ženu! Šta bi svekrva rekla kad bi mlada došla bez znanja starih radova? Kad se mlada udavala, tribala je napraviti čarape za budućeg

²⁸ Isti.

muža, divera i sve njegove prijatelje i to im tribala donit na silo. Svekar i svekrva ne bi došli na silo, ali kad je mlada došla živit kod njih, tribala je i njima napravit čarape. Kad je cura nosila dotu, unutra je tribala imat najmanje 50 pari čarapa koje je sama radila. Najsrnitiji su bili kad je cura bila „dotarica“, znači da nije imala braće i sva bi zemlja išla njome.²⁹

4.4. Od grožđa do vina

Ljudi su u stara vrimena prilikom berbe grožđa ostavljali na najlon u hrpama jer nisu imali prijevoz za odnit ga kući. Ubrano grožđe odstajalo je tako 10ak-15 dana te bi iz njega izašla sva voda. Grožđe se mastilo nogama u badnjevima. Kako prilikom vrenja mošta dolazi do nastajanja ugljikovog dioksida, koji je opasan, prije ulaska u konabu moralo se prozračit, a kada bi se kasnije ulazilo, morali bi se sa sobom nosit upaljenu šteriku da bi provjerili ima li u konabi dovoljno kisika. Važno je bilo potrpavat drop kako bi se pospješilo vrenje vina. Kada je vrenje vina bilo gotovo, odlijevalo se od dropa u bačve. Vino je potribno tijekom godine 2-3 puta odlijevati kako bi se riješili mulja u vinu. Kada je jugo, vino se ne odlijeva, jer se uzmuti mulj, nego se to radi za vrijeme bure. Vrste grožđa koje su aktualne u Dugopolju: Bago debit, Smederevka, Linčuša. Ako je mošt bio dovoljno sladak, prsti se ne bi mogli odlipit jedan od drugoga, i to bi bila dobra gradacija. Dalje bi se rakija pekla od dropa.³⁰

4.5. Od svinje do pršuta

Temelj svakog dobrog pršuta je da se prase zakolje dok je ladno, za burnoga vrimena da ne bi došla muva i napljuvala meso. Idealna temperatura je od -3 do 1 stupanj. Kada se prase zakolje, pršuti se odvoje od trupa kao i svo ostalo meso. Mora se ostaviti 24-48 sati da se oladi. Za idealan pršut prase bi tribalo imat 170-180 kila, a pršut tada ima oko 15 kila. Na pršut se utrlja sol, i pravilo je da pršut stoji u soli onoliko dana koliko je težak. Kad je jugo onda treba kraće stajat jer meso omekša i sol brže prodire u meso. Važno je posoliti oko puce i vrh noge, jer se papak otpila.³¹

4.6. Ženidba

U seoskim sredinama sklapanje braka za svakog pojedinca i za zajednicu značajan je događaj koji je popraćen mnogim običajima i vjerovanjima. U brak ne ulaze samo mladi i

²⁹ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazala mi je spomenuta Mira Radan.

³⁰ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazao mi je spomenuti Dinko Radan (Zelev).

³¹ Isti.

zdravi, nego i oni bolesni ili s fizičkim nedostacima, ali i oni u zrelijim godinama, kao što su žene koje se udaju za udovce. Sklapanju braka uvijek je prethodilo upoznavanje mladića i djevojke, te njihovih obitelji, a to je najčešće bivalo na pučkim crkvenim svečanostima ili na sijelima.³²

Dok se u staroj kužini ložila vatra na kominu i u bronzinu varila večera, baba je prela vunu. Domaćini (otac, mater, brat, nevista i tetka) su se razgovarali o sutrašnjim zarukama želeći da sve bude spremno kako triba i na vrime. Sutradan su svi svečano obučeni u narodnu nošnju i očekuju buduće prijatelje. Posebno su uređene mlada i njena sestra. Sjede svi uz komin i iščekuju prijatelje. Sve je spremno i uredno. Dolazi prijatelj (kao najstariji i glavni, prvi ulazi u kuću). Dovodi sina (mladoženju), drugog sina i dva sinovca. Pri ulasku u kuću pozdravlja: „Valjen Isus i Marija“, a domaćini odgovaraju: „Vazda Isus i Marija“. Gosti su također svečano obučeni i uređeni u narodnu nošnju. Slijedi upoznavanje. Gosti sidaju. Slijedi molitva prije večere. Gazda kuće razgovara s prijateljen o razlogu dolaska. Sve se zaliva vinom iz bukare te ponuđenim kruvom ispod peke, pršuton, siron i mladon kapulicon. Jedu gosti i gazda. Ostali gledaju. Dogovorene su zaruke. Prijatelj (otac mladoženje) stavlja prsten na ruku mlade, a ona ga dariva košuljon i pletenin vunenin čarapama. Majka dariva mladoženju i njegova brata istim darovima. Nakon toga slijedi veselica, pivanje rere. Prvi piva mladoženjin brat:

*Brate mili oženi se i ti,
s kin ću vina i rakiju piti.*

Na to piva mladina majka, tetka i nevista:

*ljubi dragi, grizi mi obraze
da mi drugi momci ne dolaze.*

*Lipo ti je vidit našu Anu
i na njoj kosu koviljanu.*

³² Alaupović-Gjaldum, Dinka, *O običajima životnoga i godišnjeg ciklusa u Dugopolju*, Zbornik radova općine Dugopolje, Zagreb-Dugopolje, 2001., str. 497.

Zatim pivaju domaći i gosti (muški) zajedno:

*Pivaj zete tvoje grlo jasno,
moje piva i rano i kasno.*

Brat zagusli:

*Poslušajte momci odabrani
što ću sada zapivati vami.*

*Ova pisma vridi svakom momku
koji želi imati divojku.*

*Jer kada ti dođe žena mlada
ona će ti pripremiti jada.*

Dogovor je da se vinčanje obavezno, prema običaju, održi u crkvi. Slijedi rastanak uz pismu i „jednu putničku“. Zapivaj mi prijatelju vrući, došlo vreme da se ide kući. Mladoženja koristi još jednu priliku da dodirne ruke svojoj mladoj pri rastanku, ali majka ih brzo prekida govoreći: „Dosta je“. Imat ćete se kad dirat. Mlada negoduje: „Majko pusti malo...“, ali ipak poslušna kad vidi prijekoran majčin pogled. Zaruke su gotove, a mladi trebaju strpljivo čekati drugu priliku sastanka, možda čak i sve do ženidbe.

Prilikom vinčanja, bogata mlada je u mladoženjinu kuću nosila dotu: kušine punjene lepušinom, lancune, sukance, tapete rutavce, vidro, metlu, dasku za pranje robu, vunenu torbu, užu, srp, kosir, zingericu. Uz sve to nosila se skrinja, a kasnije vorcini (komoda s ladicama). Međutim, bilo je dosta mladih nevesta koje su se udale i bez lancuna jer kraj je bija poprilično škrt i sirotinjski. Mlada nevesta darivala je svekru, svekrvu, djevera i zaove darovima. Svekru bi darovala košulju, suknene čarape, šugoman. Vinčanja su se događala nediljon priko velike

mise. Nakon mise išlo se preko dana kod mladenke, a navečer sutradan kod mladoženje. Mladenke bi bile obučene u košuljak, jačermu, pregače, a na glavi bi nosile krunu otraga vezanu u fajok. Zimi bi obukle još i komeš i krožet. Život mlade neviste nije bija jednostavan. Tribala se pokazat i nije ju se štedilo ni kad je bila trudna. Mnoge su za vrime trudnoće sa vri Mosora nosile brimena pa i rodile u Mosoru. Marija Trtlešinka je rodila pod Ljubljanon, zato i je dala malomu ime Ljubo (umra joj je kasnije). Ona je pričala da je bila malo dalje od nje torba dok je rađala. Kad je rodila, nije imala ničin svezat pupčić, a s njon je bija pas. Zato je rekla pasu da joj doda torbu iz koje je izvukla vuneni konac te svezala pupčić.. Roska je rodila u Klapavicama. Donila je u traverši i brime i dite.³³

4.7. Porod

Kada žena rodi, po dolasku iz bolnice čekala ju je kuvana domaća kokošja juva. Nipošto se ne smije ostavljat na sušilu dičja robica nakon zalaska sunca, zbog uroka i mosorskih vila. Također udovice ne dolaze među prvima vidit bebu kada žena rodi, jer kada vide dite kažu: „Čije naudile – iskapale“ (misli se na oči). Oni koji dolaze na babine nosili bi za dar tvrdi okrugli kolač između ostali' stvari ka šta su cukar, manistra, sok... Prilikon krštenja diteta, pričesti ili krizme starije žene iz susidstva uvik bi donile krup pečen ispod peke ka znak pomoći domaćici. Još jedan običaj koji se drži u dugopoljskoj crkvi i dan danas nalaže da muškarcu side na desnoj strani crkve, a žene livo, odvojeno od njizi.³⁴

5. Rera

Rera je naziv za način pjevanja koji je po svom glazbenom ustrojstvu vrlo sličan gangi; neki čak i smatraju kako je rera nastala u okviru gange. Formom jako slični načini, ali razlikuju se u melodiji – rere su bržeg tempa, klasična rera je kraća od gange, a pjevanje izvođača rere eksplozivnije je od onog kod izvođača gange. Pjeva se u Dalmaciji, otprilike na području od rijeke Cetine do padina Svilaje i Peručkog jezera. Rere su u Dugopolju jako raširene, a najpoznatija je ona o samom mjestu – selo u dva reda koje iz daleka kao New York izgleda.

³³ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazala mi je spomenuta Mila Balić.

³⁴ Ista.

*Lipo je ti pogledati, nane,
Dugopolje sa vrh Kucke strane*

*Dugopolje selo na zavojke;
Lipi momci još lipše divojke*

*Čekala sam budna ispid vrata,
Da se dragom bacim oko vrata.*

*Curo moja, rumenih obraza
Ne triba mi uz tebe miraza.*

*Draga moja, dva me sunca sjaju
Kad me tvoje oči pogledaju.*

*Cilu večer dragi diple svira,
Divojačkom srcu neda mira.*

*Sa Mosora kaži meni vilo
Kojoj curi otići na silo?*

*Sveti Roko izliči mi rane,
Da pogledam selo s Kucke strane.*

*Kolo buba kod Balića duba,
Dođi, dragi, nisam ni ja gruba.*

*Mijovile, sveti Jerolime,
Kaži meni dragi voli li me?*

*Rujno vino i garava kosa,
Ja sam dragu u studenom prosa.*

*Na kominu Badnjak gori;
Ljubit ćeš me dragi dok izgori.³⁵*

*Ja malena u brdu kod koza,
moj se dragi na biciklu voza.*

*Više valja moga lole znanje,
nego prvi i njegovo stanje.*

*Više mi je poljubaca dala,
već materi dok je bila mala.*

Ja sam mojoj kupija sandale,

³⁵ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazao mi je spomenuti Stanko Balić.

broj pedeset i te su joj male.

*Sad se cure udaju na rate,
tri miseca pa se kući vrate.*

*Igraj mala na colove,
dat ću kravu i volove.*

*Moj dragane uzbrdo ne mogu,
traverša mi naresla na robu.*

*Vidi male kako mi se vije,
da je vake u derneku nije.*

*Listaj goro, pivaj ptico plava,
ne daj mojoj milenoj da spava.*

*Šta ću Bože od života moga,
ne vole me cure malenoga.*

*Ja berekin u moga san ćaće,
od nikoga mi ne dršću gaće.*

*Selo moje vatron izgorilo,
kad mi nisi dragog odvojilo.*

*Moj komšija ja bi pošla za te,
da se nisam gojila uzate.*

*Sto sam puta pogledala polje,
nema mi te dragi janje moje.*

*Ja na silo, legla moja Zlata,
šuverinon zapričila vrata.*

*Ja malena suknjica šarena,
svaka šara tri bećara vara.*

*Šotona i kratka trenerka,
to je mojoj malon od derneka.*

*Mala moja i tvoj ćaća ludi,
kad ja dođen prušuton me nudi.*

*Moja kuća, kuća od ševera,
tu je mala ljubila bećara.*

*Kratka suknja i debela noga,
to je mene pratilo do groba.*

*Gusle moje na vama je buža,
blago ženi koja nema muža.*

*Evo mene i sve moje braće,
pitat ćemo malu za koga će.*

*Mala moja to je bezobrazno,
tvoje ovce pojile moj rasod.*

*Ljubi malu, grizi joj obraze,
da joj druge lole ne dolaze.*

*Ja san sinoć na stojeći dvije,
u kavani popija rakije.*

*Dođi dragi kako san ti rekla,
jabuka te na prozoru čeka.*

*Moj dragane di si sinoć bija,
misto tebe drugi me ljubija.*

*Sunce žarko prija li mi zađe,
nećeš tako kad je dan od rađe.*

*Svekrvice budi mi ko ćeri,
ja ću tebi ko mojon materi.*

*Svekar viče, a svekrva reži,
dođi vraže pa oboje sveži.*

*Moja nana nije zaplakala
dok mi nije robu spakovala.*

*Oće lole, oće moja sreća,
ljubav našu oće da poveća.*

*Kad bećari zapivaju rere,
jedan piva, a drugi se dere.*

*Sunce žarko prije nega zađeš,
pozdravi mi lolu di ga nađeš.³⁶*

³⁶ Zapisao sam 2016. godine u Dugopolju. Kazala mi je spomenuta Mila Balić.

6. Rječnik

B

badanj – bačva

bidni – bijedni, jadni

bija – bio

blago – stoka koju posjeduje seljak ili mladenka

breme – naramak

bronzin – brončani kotlić u kojem se kuha nad otvorenom vatrom

bukara – stara čaša za piće

buža – rupa

C

cukar – šećer

Č

čađavica – čađava prostorija (nečista od ognjišta, dima i sl.)

čoban – pastir

Ć

ćaća – otac

ćer – kći

D

dernek – slavlje, veselje

djever – suprugov brat

dota – miraz

dotra – donese

drop – ostaci tiještenja grožđa

F

fjok – vrpca vezana u mašnu (ukrasni dio odjeće, način vezanja vrpce, vezice itd.)

G

goblen – vez tehnikom polukružića kojim se izrađuju slike i ukrasni predmeti

I

ide – ide

J

jačerma – preklopni prsluk sa ili bez rukava, ukrašen gajtanima

jidite – jedite

K

kain – lovor

kolo – narodni ples koji najčešće oblikuje krug

komaštre – lanci koji stoje iznad komina u vaternoj kužini

konaba – konoba

košuljak – ženska košulja

krožet – starinski prsluk

kućerin – žličica

kukičanje – heklanje

kuknjava – otegnuto, stalno kukanje

kušini – jastuci

L

ledina – livada

lepušina – suho lišće kukuruza

lola – onaj koji je sklon veselju, piću i trošenju vremena na tjelesne užitke

M

manistra – tjestenina

mater – majka

muštra – uzorak tkanine

N

njizi – njih

O

odman – odmah

ogreda – ograđen prostor voćnjaka, vrta, pašnjaka, livade, polja i sl.

ožeg – žarač

P

ponjava – prostirač domaćeg tkanja izrađen od raznobojnih krpa

puce – dugme

R

rađa – rad

rera – vrsta pjevanja

S

silo (sijelo) – seosko zajedničko okupljanje na kakvom zajedničkom poslu uz zabavljanje

skrinja – često okovan i ukrašen sanduk u kojem se drži rublje ili drugi predmeti

sukanac – pokrivač od sukane vune

svekar i svekrva – suprugovi roditelji

Š

ševar – vragolan

šterika – svijeća

šugoman – ručnik

šuverin – šibica

T

terluci – vezom ukršene lake ženske papuče

traverša – pregača

tute – tamo

U

unda – onda

Z

zaova – suprugova sestra

zavonjalo – zamirisalo

7. Zaključak

Usmena je književnost ona vrsta književnosti koju je narod stoljećima stvarao, čuvao i prenosio naraštajima usmenim prepričavanjem. To je najstarija forma književnosti koja se javlja u kulturnim zajednicama koje ne poznaju ili ne upotrebljavaju pismo za književnu komunikaciju, već se djela naknadno fiksiraju u pisanom obliku. Kao takva, bila je izložena stalnim promjenama te je izražavala shvaćanja i vjerovanja kolektiva, narodni duh i raspoloženje i pripadala je kolektivu bez obzira što je imala individualno porijeklo, pojedinca kao stvaratelja. Djela usmene književnosti predstavljaju početke većine nacionalnih literatura (Homer, Veda, Saga o Nibelunzima, Pjesan o Rolandu). Velikim djelima usmene književnosti pripisuju se značenje mitskoga znanja, religijskih shvaćanja te moralnih vrijednota. Suvremena istraživanja usmene književnosti upozoravaju na specifičnu ulogu medija u načinu stvaranja i prenošenja književnosti te na stalnu prisutnost usmenih oblika književne komunikacije. Upoznavajući se sa starim običajima moga kraja, ušao sam u novi svijet, svijet prošlosti i uspomena. Promatrajući sve prikupljene materijale, može se reći da imamo veliku povijest i kako se njome trebamo dičiti i ponositi. Važnost usmene književnosti leži u njegovanju narodne nematerijalne kulturne baštine koju su stoljećima stvarali naši preci i u očuvanju nacionalnog identiteta. Svoje slobodno vrijeme proveo sam u ugodnim razgovorima s ljudima koji su sa srećom i suzama u oku pričali o onim „davnin, lipin vrimenima. Vrimenima uz komin, bez onih kompjutera šta van peru mozak.“ Bilo je tu mnogo pričica, zabavnih anegdota, poučnih stvari i pjesama. S entuzijazmom sam slušao svaku novu priču, a ono „šta se ne smi znat, ne piši to, to ću ja samo tebi ovako reć“ bilo mi je najzanimljivije. Ipak su običaji temelj narodne kulture i upravo se u njima najjasnije ocrtava karakter i individualnost jednoga naroda.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Stanko Balić,

Mila Balić,

pok. Dinko Radan (Zelev),

Mira Radan i Anđelka Balić (Đela)

Literatura

1. Alaupović-Gjaldum, Dinka, *O običajima životnoga i godišnjeg ciklusa u Dugopolju*, Zbornik radova općine Dugopolje, Zagreb-Dugopolje, 2001.
2. Balić, Stanko, *Kultura, kulturne udruge i njihovo djelovanje*, u *Zbornik radova Općine Dugopolje*, sv. I., Zagreb-Dugopolje, 2001.
3. Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split, 2004., str. 1-7.
4. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
5. Čapo Žmegač, Jasna, *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
6. Čulin, Ivan, *S junacima i vilama sa zimskih sila*, Zbornik općine Dugopolje, svezak III., 2003.
7. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
8. Dragić, Marko, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, Suvremena pitanja, Matica hrvatska FPMOZ, XII (24) Mostar 2017., str. 89.-116.
9. Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju*, Motrišta 92, Mostar 2016, str. 25-61.

10. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
11. Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, svibanj 2014., str. 16-25.
12. Dragić, Marko, *Metkowska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.
13. Dragić, Marko, *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost, Časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XI (2), Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013., str. 165.-182.
14. Dragić, Marko, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 195-227.
15. Dragić, Marko, *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mućko-lećevačkih sela*, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493-527.
16. Dragić, Marko, *Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga*, Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup, Mostar, 2011., str. 173-202.
17. Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 260.-287.
18. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
19. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
20. Gulin, Ante, *Dugopolje: zbornik radova općine*, Općina Dugopolje, Zagreb-Dugopolje, 2001.
21. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
22. Kužić, Krešimir, *Povijest Dugopolja i njegovih sela*, u *Zbornik radova Općine Dugopolje*, sv.I., Zagreb-Dugopolje, 2001.
23. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.

24. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.

25. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.

SUVREMENA ETNOGRAFIJA DUGOPOLJSKE USMENOKNJIŽEVNE BAŠTINE U ANTROPOLOŠKOM KONTEKSTU

Sažetak

U ovom radu prikazani su nekadašnji životi ljudi na području općine Dugopolje te seoski i godišnji običaji kao što su ženidba, sijelo, narodne igre, mitske maštarije i vjerovanja, ali i svetkovine različitih blagdana kao što su Cvjetnica, Uskrs i Božić. Sklapanju braka prethodilo je upoznavanje mladića i djevojke, a to se najčešće odvijalo na crkvenim svečanostima ili na sijelima (sijelo je vrsta društvenog okupljanja). Postoji popularno vjerovanje kako su se vile skrivale u mosorskim šumama, a svaki put kada bi izašle, strijeljale bi najljepšeg mladića i djevojku u selu. Uoči Božića, muškarci su pripremali drva za vatru i većinom odmarali dok su žene kuhale, pripremale jela i kolače te čistile kuću. Na Cvjetnicu se u crkvi održava blagoslov grančica masline, na Veliku subotu obavljao se blagoslov hrane (jaja, kruh, mladi luk i dr.). Jedna od najpoznatijih uskrasnih tradicija jest bojenje jaja. Na Uskrs se priređuje obilan doručak i jede se blagoslovljena hrana.

Ključne riječi: Dugopolje, etnografija, usmena predaja, baština, običaji

CONTEMPORARY ENTOGRAPHY OF THE ORAL LITERARY TRADITION OF DUGOPOLJE IN AN ANTHROPOLOGICAL CONTEXT

Summary

This paper speaks of former lives of the people within the municipality of Dugopolje, rural and annual customs such as wedding, sijelo, folk games, mythical fantasies and beliefs, as well as celebrations of various holidays, like Palm Sunday, Easter and Christmas. Before the wedding was set, the future bride and groom had to be introduced to each other, which took place either at church ceremonies or at sijelo (a type of social gathering). There is a popular belief that the fairies were hiding in the forests of Mosor, and every time they came out, they would shoot the most beautiful young man and woman in the village. The day before Christmas, men would prepare logs for the fire and mostly rest, while women would cook, prepare meals and desserts, and do the cleaning. The blessing of olive tree branches in church takes place on Palm Sunday, while the blessing of food (eggs, bread, leek, etc.) takes place on Easter Saturday. One of the most famous Easter traditions is egg dyeing. On Easter, a plentiful breakfast is served with all the blessed food.

Key words: Dugopolje, ethnography, oral tradition, heritage, customs